

КОРНІЄНКО В. О., ПОХИЛО І.Д.
(Вінницький національний технічний університет)

ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА

Досліджується фактори ефективної діяльності політичного лідера в залежності від об'єктивних і суб'єктивних чинників впливу на неї.

Ключові слова: політичний лідер, ефективність, ідеальний лідер

Політичне лідерство є соціальним явищем, процесом, що включає в себе селекцію, висування, легітимізацію і діяльність соціально значущих особистостей, за допомогою специфічних політичних технологій. Разом з тим політичне лідерство само по собі може бути представлено у вигляді однієї з політичних технологій (або компромісу) суспільства, яке прагне до прогресивного розвитку. Суспільство при певному лідері може просуватись і у зворотному напрямку, підкреслимо, що у даному випадку це вибір суспільства, яке акумулює той чи інший діяч, що ним керує, і здійснює на практиці.

Було б неправильним покладати усю відповідальність за розвиток в той чи інший бік, на одну, певну особу, хай навіть вона і непересічна. Крім того, лідер у такій же мірі впливає на суспільство, у якій воно впливає на самого лідера. „Характер особи є „фактором” суспільного розвитку лише там і лише постільки, де, коли і постільки, їй дозволяють суспільні відносини”[1,с.322]. Будь-який лідер, якщо він не прагне до самоповалення, а тим більше, бажає впливати на соціальні процеси, повинен бути, по меншій мірі популістом, у кращому розумінні цього терміну. Інакше йому буде підготовлена доля лідера – одинака, який обов'язково буде повалений народом.

Результати діяльності лідерів можуть бути різними: хорошими або поганими, відмінними або катастрофічними. Але саме тому, що амплітуда результатів така велика, вони повинні бути проаналізовані в усій своїй цілісності. Необхідно дослідити, в якій мірі усі типи лідерів потребують класифікації і розподілу по категоріях, при цьому слід враховувати ситуації, в яких вони виникають, та усі наслідки, які слідує з цього.

Необхідно знати, до якої межі вони змінюють суспільство, яким управляють. Але при обговоренні впливу постає відразу дві проблеми: дії лідерів і природа реагування на них. Вплив лідерів залежить від середовища, їх дії повинні бути пов'язані з його характеристиками. Лідер повинен пристосовуватися до проблем

свого суспільства. Він не може висунути будь-які абстрактні проблеми і мати надію на успіх. Таким чином, питання про результат діяльності політичного лідера нерозривно пов'язане з середовищем, з його станом.

Припустити, що у тоталітарному суспільстві влада зосереджена в руках однієї особи, від якої залежить дуже багато, якщо не все, означає плутанину тоталітаризму з авторитаризмом. Так, на відміну від авторитаризму, який дійсно припускає виняткову роль лідера, авторитета у прийнятті управлінських рішень, тоталітарність – це ознака систем, які самоорганізують цілісність, яка потребує не лідера, а номінальну фігуру, яка адекватно “віддзеркалює” ментальність даної системи. Більш того, лідерство заборонене тоталітарному суспільству, бо воно вносить деструкцію у цілісність і всезагальність.

Тоталітарні суспільства, що виростають із авторитарних, відрізняються від останніх тим, що влада у них є функцією статусу, а не особистості. У зв'язку з цим відносини влади формуються в них на усіх рівнях (нема певного джерела влади) не як результат зусиль вождя або монарха, а як наслідок самоорганізації суспільства, системи замкнутої і багато в чому самодостатньої, такої, що гасить усі відхилення від середнього, і отже реальне лідерство, можна вважати аномалією.

У системі, яка самоорганізується не "лідер" (у вузькому розумінні цього терміну - людина, яка має найвищий статус) веде суспільство у потрібному напрямку, а сама система завдає тип "лідерів" - своїх опричників, диктуючи їм правила та лінії поведінки, безпосередньо з яких і рекрутується новий "лідер", який діє відповідно до приписів самої системи і ніяк не інакше. І так звана ініціатива Горбачова, є не плід цілеспрямованих та героїчних зусиль реформаторів, а результат нової якості, яка з'явилась у Системі у відповідь на зміни, що накопичились зсередини та поза нею.

Звичайно, конкретні дії "лідера" більше чи менше усвідомлені, але разом з тим у них немає нічого непередбаченого та неординарного. Механізми "перебудови" у тоталітарних системах складні, але логіка їх проста і зводиться до наступного: модернізація суспільства - не стільки результат чиеїсь персональної та свідомої ініціативи, скільки відповідь на запит Системи. Різкість же повороту роз'яснюється, насамперед, виробленням ресурсу самодостатності – ресурсу в самому широкому розумінні: концептуально-ідеологічному, екстенсивно-економічному, емоційному, хоч і неабияку роль відіграла тут також криза номінальної влади внаслідок її дискредитації "чехардою" лідерів. Система, в силу інстинкту самозахисту,

виштовхнула до верхівки владної піраміди більш молодого свого представника.

Але новий "лідер" у своїх діях вийшов за межі, які їй окреслив мандат Системи, що можна пояснити наступним чином: у модернізацію суспільства включилися, і доволі активно, сили, що знаходяться за межами дозволу Системи, чії дії "лідер", природно, не може залишити без уваги. Перевищивши свої повноваження, "лідер", сам того не бажаючи і тим більше не усвідомлюючи, вніс у Систему деструкцію, в силу чого почався незворотній процес втрати своєї рівноваги і цілісності.

Звичайно, з одного боку цілісність - це один з факторів тоталітаризму, з іншого - вона не тотожна з ним. Камю писав: "Тотальність, за своєю суттю, не що інше, як свідоме устремління до юності, яке властиве як віруючим, так і бунтівникам, але воно вершиться зараз на обезбоженій землі [2,с.300]. Цілісною, єдиною може бути і демократична держава, просто фактори цілісності у ній інші, ніж у тоталітарному суспільстві, наприклад - ідея національної незалежності (національне відродження), що характерна для ряду малих держав, або, навпаки, - тих, які знаходять свою цілісність, також ідея розвитку.

Скажімо більше: на етапі переходу суспільства у нову якість (за умови, що існує чіткий вектор переходу), на етапі корінних реформ, коли необхідно поновити усю систему взагалі, а не тільки її окремі елементи, цілісність необхідна. У протилежному випадку, тобто у випадку втрати суспільством своєї цілісності, реформа може захлинутися. Втрата (або не придбання) цілісності на етапі переходу породжує різноспрямованість дій і боротьбу політичних сил, які усе більше активізуються. Відбувається посилення конфронтації між опричниками Системи і силами Антисистеми, з'являється цілий ряд претендентів на роль верховного "лідера" як джерела істини. Реформа поступається боротьбі за роль у ній, суттєва діяльність заміщується політичним позиціонуванням.

У відповідь на саморозпад, який відчувався з кінця 70-х років, той хто мав можливість наочно - під час поїздок за кордон - порівнювати динаміку розвитку соціалістичних і капіталістичних країн, правила саморозвитку системи, змогли виштовхнути до верхівки номінальної влади "лідера", який свідомо почав свою діяльність не із збереження старого вектора, а з проголошення "нового курсу" і введення нових кадрів, які асоціювались з "ноюю хвилею" керівників.

Наприклад, британський політолог А. Гембл у своєму дослідженні "Вільна економіка і сильна держава", аналізуючи дві тенденції усередині Консервативної партії Британії, приходять до висновків, що результатом суспільної потреби у тих чи інших

методах управління, є чергування при владі не тільки лейбористів та консерваторів, але й навперемінно то одного, то другого угруповання торі. Так, "тетчерізм", – за думкою Гембла – це течія консерваторів "нового покоління", який є відповіддю на потребу, що назріла в суспільстві у політиці "нової гегемонії"[3,с. 101].

На початку 80-х років значну частину радянської номенклатури склали люди, фундамент світогляду яких був закладений у 60-ті роки, тобто ті, хто так або інакше належав до покоління "шестидесятників". Тут складно говорити про персоналії. Цих "пасіонаріїв", які хочуть жити добре (не гірше за еліту Заходу, що й є за своєю суттю, головним мотивом прогресистів), але інтуїтивно усвідомлюють, що при Системі, яка існує, це неможливо. Вони розуміють, що розподільник без ринку не дасть їм таких благ, які може дати розподільник з ринком, було на початок 80-х років десятки, якщо не сотні.

У масовій свідомості склався стереотип, що партійний держапарат є консервативним. Але він консервативний тільки ідеологічно, точніше – фразеологічно, тобто формально. В дійсності ж партійний держапарат був зацікавлений у модернізації системи не менше, ніж будь-хто. Насамперед, відмітимо: факти свідчать про те, що більша частина номенклатури виграла від перебудови незрівнянно більше, ніж інші верстви населення. Обережно (тільки на словах) відносячись до "вільного" ринку, на ділі номенклатура інтенсифікувала процес приватизації, оскільки власниками приватизованої власності стали в основному вони, а не прості громадяни. Таким чином, усередині владних структур встановлювалась домінанта ліберальної течії. На протязі десятиріч партійний держапарат насичувався "шестидесятниками", які в силу своєї "пасіонарності" просувалися все вище і вище по номенклатурній щабліні. Рано чи пізно комусь з них судилося стати головною номінальною фігурою (Ноуменом). Чехарда "лідерів" прискорила процес просування наверх людей, не зв'язаних з Брежнєвим - Черненком, поки не стався прорив: головною номінальною фігурою став представник "нової хвилі".

Так, Горбачов М. є всього-на-всього представником (хоч і далеко не найгіршим) "нової хвилі", а не її лідером. В силу чого він не зміг не тільки не стати головою при реформуванні існуючого ладу, але навіть елементарно встигнути за подіями.

У перші роки перебудови становище М.Горбачова було доволі вдалим і міцним. Він займав становище "ланцюга, що з'єднує" між різними угрупованнями усередині партапарату, а також між силами Системи та Антисистеми, і з цією роллю - роллю Центру - "лідер" спочатку справлявся. Але вплив М.Горбачова танув прямо пропорційно наростанню конфронтації між все більше багаточисельними "джерелами істини". Одночасно

з цим "пасіонарна" частина партапарату повільно переходила у стан Антисистеми: в нові політичні (демократичні рухи) або економічні (асоціації, корпорації, акціонерні товариства) структури, які усе більше відривались від М.Горбачова та його команди. "Традиціоналісти", у свою чергу, почали групуватися навкруги ядра Екоїда (самодостатності системи) , намагаючись дезавуювати мандат М.Горбачова.

Таким чином, якщо на початку своєї діяльності М.Горбачов влаштував як "лівих" так і "правих", то на межі 1990-1991 років, тобто тоді, коли у суспільстві завершився процес первинного політичного уособлення, його відставки з посади президента вже вимагали у певній мірі і ті і інші.

За якою логікою мав діяти і діяв "лідер", який намагався, з одного боку, "чесно" відпрацювати виданий йому мандат, а з іншого – не мав ні концепції модернізації, ні змоги вплинути на її хід.

Діяльність такого "лідера" - це типова поведінка ХАОТА (цю тезу підтверджує той факт, що західним політологам задовго до "приходу до влади М.Горбачова" був зроблений прогноз стосовно майбутньої перебудови і її "лідера". Що їм допомогло зробити такий прогноз, не маючи достовірної інформації про інтриги усередині політбюро? Їм достатньо було аналізу запитів Системи, а також переліку вищої партійної номенклатури. Воно відповідає закономірностям у період переходу (незалежно від того, куди), і підлягає тільки одній логіці вимог Екоїда, з періодичними відхиленнями у бік потреб Антисистеми.

Перша закономірність, яку ми знайшли, складається з того, що не новий "лідер" є джерелом, причиною та ініціатором модернізації (або стабілізації) суспільства, а навпаки – "лідер" та його діяльність є результатом самоорганізації Системи, яка має потребу у модернізації (або стабілізації).

З першої закономірності випливає друга: у тоталітарному суспільстві усякий новий "лідер", що приступає до реформи, керується не міркуваннями про загальне благо, не чесним устремлінням покращити (демократизувати, реформувати) Систему, а іншими мотивами, серед яких визначальною є – особиста влада. Природно, що у діяльність підключаються ті засоби та методи посилення влади, які найбільш прийнятні та ефективні у даних умовах. Так, якщо Екоїд дає наказ на наведення порядку у Системі, яка втратила, в силу тих чи інших обставин, причин, свою цілісність, новий "лідер" проголошує курс на укріплення виконавчої влади, національної безпеки, національної єдності і державності, боротьбу з корупцією та злочинністю тощо. Якщо ж Система дає наказ на демократизацію (лібералізацію) суспільного життя, у силу занадто тотального режиму, "лідер"

бере курс на роздержавлення економіки, децентралізацію управління, гласність, розширення прав та свобод особи.

Історія вже давно відзначила, що "злого" правителя, як правило, змінює "добрий", і навпаки. Це чергування режимів результат реакції на зміни всередині Екоїда, який у порядку самоорганізації "гасить" виходи за межі необхідного у бік авторизації або лібералізації. Чергування "добрих" і "злих" Ноуменів іноді перемижується безбарвними, перехідними фігурами, які віддзеркалюють тенденцію гомеостазу, тобто тимчасової стабілізації, "заспокоєння Екоїду (результат підключення у діяльність нових внутрішніх ресурсів) перегрупування сил, що містяться в середині нього.

М.Хрущову та М.Горбачову поталанило: під час їх приходу, точніше – приводу до влади, Система потребувала режимі лібералізації, в силу чого і той і інший увійдуть в історію як "добрі" лідери[4,с. 7].

Ми дуже далекі від того, щоб трактувати політичний процес вульгарно-матеріалістично. Лідер, який би він не був – номінальний чи реальний – в силу свого статусу, так або інакше впливає на прийняття політичних рішень. І все ж об'єктивні передумови та фактори відіграють у тоталітарних системах більшу роль, ніж суб'єктивні.

Таким чином, підсумуємо закономірності переходу Системи у нову якість, перші кроки номінальної влади, а звідси – і зміни.

1. Визначальним мотивом діяльності усякого нового "лідера" у тоталітарному і авторитарному суспільстві є зміцнення особистої влади.

2. Основа зміцнення особистої влади - нові кадри: чим молодший за віком головний Ноумен, тим більше він зацікавлений у зміні кадрів.

Заміна на ключових посадах старих кадрів новими (тобто більш патентними), з точки зору завдань, які стоять перед Системою – головна потреба Екоїда, і визначальний мотив "лідера" відповідає потребам Системи, і "челяді", яка привела його до влади.

3. Для того, щоб відновити кадри, необхідно проголосити новий політичний курс.

4. За проголошенням "нового курсу" зовсім не обов'язкова розробка позитивної програми модернізації суспільства, "Новий курс" зводиться насамперед до критики попереднього курсу.

5. Для того, щоб здійснити критику старого курсу, "викриття помилок попереднього керівництва", необхідно забезпечити хоча б даровану свободу друку, свободу слова тобто гласність.

6. Ніщо так не свідчить про реальні зміни на краще, як відносний (той що бачиться) економічний ривок, тому "новий курс"

повинен забезпечити, хоча б на перший час, зростання виробництва – економічне прискорення.

7. Щоб “прискоритись”, необхідно включити у дію податкові ресурси.

Коли визначається і ми з цим згодні, що лідер має певний вплив на середовище, бачимо і справедливо можемо стверджувати, що цей вплив є результатом не тільки особистих дій, але й методів здійснення останніх.

Якщо причини діяльності криються, як здається, у самій особі лідера, то методи визначаються природою інституціональних структур, які знаходяться у розпорядженні лідерів.

Ми стикаємося ще з більшими труднощами тоді, коли починаємо виявляти методи та інструменти, які допомагають лідерам бути ефективними. Для початку: ці інструменти включають “положення”, тобто, насамперед за все, ту законну та конституційну позицію, яку має лідер - лідери “мають владу, тому що вони “при владі”. Однак не усі лідери займають конституційне положення. Вони, наприклад, можуть стати до влади, або обійняти посаду у результаті перевороту, чи “отримати” владу внаслідок напруженої ситуації.

Питання ускладнюється ще більше тим фактором, що положення, яке “займає” лідер, може і стабілізувати, і дестабілізувати його владу. Звуження влади, у свою чергу, може виходити з конституції і закону, звичаїв і навичок.

І все ж, у проблемі лідерства головним є питання про його результативність. Тут головна складність полягає у тому, що це питання включає в себе два окремих аспекти: дії самих лідерів та реакція з боку суспільства. Важко прогнозувати дії та реакцію громадян на ті чи інші рішення лідерів.

Як було вже вказано – лідерство – поняття, яке тісно пов'язане з поведінкою. Лідер це той, хто впливає на групу, незалежно від того, є він (вона) формальним головою цієї групи чи ні. Таким чином, лідери є не тільки у формальних утвореннях. А реальний, тобто діючий лідер, конституційованої організації може й не займати формальної позиції в групі.

Зв'язок між лідером як засобом поведінки і лідерством як “піковим” положенням породжує два типи проблем. По-перше, “реальне” лідерство повинне бути відділено від чисто формального заняття посади, адже ці два поняття частково перекривають одне одного, хоча не співпадають повністю. Деякі лідери взагалі не займають позиції на верхівці владної шаблони, а деякі із тих, хто займає вищі посади, не є лідером.

Можна навести приклад: у Великій Британії - королева не є політичним лідером, рівно як і канцлер у Німеччині.

Формальне положення може бути відділене від “реальної” влади. Але поняття лідерства дуже важко піддається тлумаченню ще й тому, що формальне положення і реальна влада, (практично майже завжди) – здійснюють вплив одне на одного: хтось повинен стати лідером в результаті того, що він (або вона) досягають певного положення. В цьому випадку лідерство є частково продуктом зайняття посади. Іноді має місце протилежна ситуація: посада, яка не веде до лідерства, відкриває шлях до нього у майбутньому; якщо якийсь лідер (у реальному розумінні категорії) займе цю посаду. Таке відбулось у Франції, коли Де Голль надав посаді президента країни значення, якого до нього раніше не було.

Якщо ж верховна влада розглядається з позицій утворення такого політичного устрою, при якому є вірним положення про значний вплив лідера, то прикладом може бути сучасна система американського президентства.

З часів президента Франкліна Рузвельта (1933-1945 років) суттєво змінилась роль президентської діяльності та значущість самого інституту президентства. Під впливом діяльності Ф.Рузвельта та всезагального інтересу до центрального керівництва, який був обумовлений "великою депресією" та другою світовою війною, федеральний уряд почав здійснювати політику важливу як для США, так і для усього світу.

Президентство поставало у США головним чинником у процесі прийняття рішень. Починаючи з часів "нового курсу", президент набув досить значних можливостей визначення політичного курсу (акти закріплені у законах), котрих не було у його попередників. Стало само собою зрозумілим, що президент відіграє домінуючу роль в процесі прийняття важливих для країни рішень. Він отримав у своє розпорядження офіційних помічників, що сконцентровані в апараті президента, а також право залучати будь-яких співробітників з органів виконавчої влади [5,с. 69].

Існує думка, що американська політична система – це скоріше система дії законів та інститутів, ніж особистостей. Особистості президентів є невіддільною частиною американської політичної системи як конституційно установлені інструменти правління.

Погоджуючись з твердженням Ф.Гринстайна, який вважає, що якщо особисті якості політичних лідерів і їх політична поведінка не співпадають, то це, у більшій мірі, є підставою для аналізу і вивчення феномену лідерства.

Вплив особистих якостей лідера наочно проявляється при вирішенні глобальних проблем (війни і миру), коли останнє слово, дійсно, залишається за політичним лідером. "В 1954 році під час кризи (при Д'єн Б'єн ФУ) позиція президента Д.Ейзенхауера, котрий виступав проти американського воєнного вторгнення у

Індокитай, відрізнялась від думки віце-президента Р.Ніксона. Тобто останнє слово залишилось за президентом.

Як ми бачимо, для того щоб політичний лідер набув впливу на свою політичну систему, дуже важливим є зацікавленість у ньому самої політичної системи. Необхідно закріпити конституційно усі права та обов'язки президента, інакше його особа ніяк не вплине на розвиток чи знищення її. Єдину роль у цьому випадку зіграє лідер - він стане винним за всі прорахунки та невдачі уряду.

Можемо зробити спробу проаналізувати вплив особистих властивостей лідера на політичний курс, який він здійснює. Для цього треба, як мінімум, два ракурси: 1) порівняння його з іншими політиками, з ряду яких він виділяється; 2) того, як він сприймається масовою свідомістю.

Масова свідомість пострадянського суспільства влаштована так, що не може мислити про політику без урахування двох моментів. По-перше, без її персоніфікації. По-друге, без антагонізації, тобто поділу на "погане" і "добре" тощо. Ці дві фундаментальних якості уособлювались у схемі "Горбачов - Єльцин".

Найбільш цікавим є зворотній вплив: абсолютизація влади цієї схеми призвела до того, що М.Горбачов і Б.Єльцин почали трактуватись масовою свідомістю спрощено, за принципом "від протилежного": одному надаються ті властивості, яких, з точки зору масової свідомості, бракує іншому. І, навпаки, причому незалежно від того, які властивості домінують у кожного з цих лідерів. Для М.Горбачова - "гнучкість, вміння маневрувати; Б.Єльцин - відкритість, прямота; слабкість, невпевненість у М.Горбачова; - рішучість, сила, впевненість у Б.Єльцина; - байдужість до людей, до людських жертв у Горбачова М.; - урахування інтересів, настроїв пересічних осіб у Єльцина Б.; хитрість, передбачуваність у М.Горбачова і простота у Б.Єльцина; прагнення утримати владу будь-якою ціною у М.Горбачова, і амбітність прагнення до влади у Б.Єльцина; схильність не поспішати, знаходитись у "хвості" подій у М.Горбачова, та вміння передбачати події та грати на їх випередження у Б.Єльцина" [б,с. 45].

Все досить просто: Михайло Горбачов - людина, на яку полягає уся відповідальність за всі невдачі, кризу суспільства і невиконання обіцянок; Борис Єльцин - представляється за певних обставин, як суворий та відкритий критик, все ще вільний від будь-якої відповідальності.

Зрозуміло, не всі властивості, які приписують лідерам так виразно симетричні, тому що політики, а головне їх образи, у масовій свідомості виконують різні політико-психологічні функції.

Так сталося, що соціальні групи, класи, нація наділяють більш приємними властивостями того претендента, який ще йде до влади, а не того, хто знаходиться при владі.

В психології сприйняття відомо: для того, щоб була сприйнята та чи інша особистість, необхідно, щоб її було з ким порівняти, тобто необхідний “фон”. І взагалі, вони можуть мінятися місцями: все залежить від того, що обирається за точку відліку, хто для нас “особа”, а хто - ні. Справа в тому, що на політичній арені дуже рідко буває більше двох рівних за своєю силою лідерів. Звичайно, вистачає і одного, якому “взагалі нема альтернативи”. А коли заявляються двоє, то виникає ситуація, коли вони своїми політичними “іграми” так дезорієнтують суспільство в його реальних життєвих труднощах, що зникає реальне бачення сьогодення.

Сьогодні стало зрозуміло: своєю великою популярністю опозиціонера в країні Б.Єльцин завдячував не стільки собі, скільки неграмотним діям партійно-державного істеблішменту. Зрозуміло, що апаратні “ігри” з прихованістю і навіть із надзвичайною силою виступів єльцинських опонентів, не могли не створити образ скривдженої та безвинно потерпілої людини в очах народу.

Психологи визначають: масові настрої людей завжди несуть у собі певний опозиційний заряд. Не маючи конкретного приводу для деструктивних виступів, люди терплять це, і такі настрої ніби не помічаються – вони носять потенційний характер і часто взагалі не реалізуються. Однак вони існують, і розумніше превентивно дати конкретний, але регульований привід для їх цілеспрямованого сприйняття, і заздалегідь захистити систему від масового невдоволення. Робиться це дуже просто: достатньо з’явитися певній можливості, показатися опозиційною владі тій чи іншій постаті лідера – і масові настрої незадоволення системою швидко консолідується навколо даної постаті. Зате вони й не підтримують ніяких інших “самостійних” постатей опозиційних лідерів. В можливості стати лідером тотальної деструкції була головна сила Єльцина Б., яка з певного моменту навіювала страх перед ним представникам попередніх владних структур. У цьому і полягає головна засада його привабливості для більшості, насамперед люмпенізованої частини, населення, для усіх, хто вважав себе ображеним попередньою владою, і які віддавали перевагу тому, щоб скоріше емоційно сприймати ці образи, чим покращити своє життя власними зусиллями. І у цій можливості руйнації – головна ознака його сили, але в цьому і ознака потенційної небезпеки для суспільства.

В силу збігу взаємно спрямованих та взаємодоповнюючих властивостей масової свідомості, з одного боку, і даного лідера – з іншого, виник феномен харизматичного типу лідера. Від Макса

Вебера відомо, що лідер – символ, його харизма найбільш природно популярна під час кризового стану суспільства. Найбільш великою є його сила – за контрастом – у ті миті, коли він змінює бюрократичну структуру, яка руйнується, і висвітлює сірість попередників (“бюрократичний” тип лідерства).

Борис Єльцин за багатьма показниками не є харизматичним лідером, і одночасно є феномен харизматичного лідерства, завдяки виділенню його із колишньої системи бюрократичного правління та протистояння їй. Він перший ризикнув вийти з ряду, зняти рольову ритуальну керівну партійну маску. Політичний успіх був досягнутий завдяки збігу з тим, що демонстрував лідер, і того, чого чекала масова свідомість суспільства, що знаходилася на етапі виходу із тоталітаризму.

Наша масова свідомість все ще безумовно тоталітарна. Але коли відбувається розвал цілісності, її розподіл з цілого суспільства, то цією масою маніпулюють. І в такі миті історія виводить на авансцену саме той тип лідера, який є необхідним суспільству у кризовому стані – революціонера.

Історія довела, що Б.Єльцин, його харизма, взагалі його лідерство виникли тільки як прототип М.Горбачову; його “створила команда” та певна історична ситуація, бо, вже відомо, що він не був лідером, а людиною, яка займала найвищу урядову посаду.

19 липня 1994 року Леонід Кравчук зійшов з політичної арени як загальнонаціональний лідер і Президент України. З його іменем пов’язують прийняття акта про незалежність України, проведення референдуму 1 грудня 1991 року, перші кроки по входженню України в європейські структури. А також нерішучість та непослідовність у проведенні економічних реформ. Висновки аналітиків підтверджують те, що безпомічність Л. Кравчука в період економічної кризи викликала незадоволення у населення, і це стало наслідком обрання нового лідера, так би мовити, “від протилежного”, на знак протесту проти діяльності колишнього Президента. Це можна пояснити таким чином: непідкріплення очікувань електорату лідером – відсторонення лідера – вибір альтернативного лідера “від протилежного”.

Підтверджує таку інтерпретацію значущий позитивний зв’язок “економічного” фактора з факторами іміджу “людини справи, господарника”, “борця з мафією та корупцією”, доводячи дію механізмів вибору “від протилежного” і “запиту тих якостей лідера, які необхідні для подолання економічної кризи” [7, с. 94].

Завдання розбудови держави та зовнішня загроза вимагали максимальної консолідації нації, еліт, усього народу України. Відповідно, що система зробила запит на узгоджувальний, компромісний тип лідерства, яким і було лідерство Леоніда

Кравчука. Такі політики, як він, як правило, легко беруть владу, але не можуть її втримати, оскільки витрачають енергію переважно на утримання завойованого. Чим більше Україна набувала атрибутів державності і здобувала міжнародне визнання, тим більше виходила на перший план необхідність вирішувати інші завдання – реформування економіки, державних структур, політичної системи взагалі. А вирішення цих завдань передбачає боротьбу з плановими монопольними структурами, які склалися на той час, а також консервативним парламентом. Президент Л. Кравчук ні за своїми переконаннями, ні за своїми особистими якостями не міг вирішувати цих завдань.

Хоча можна визнати, що попри всі негаразди вдалося уникнути серйозних конфліктів, зберегти мир і спокій у суспільстві, віру людей у можливість змінити своє життя – це заслуга Л. Кравчука.

Але ситуація поглиблення кризи 1993 - початку 1994 року вимагала нового типу лідерства – конфліктного, реформаторського. Найбільш підходив на роль загальнонаціонального лідера Леонід Кучма.

Л. Кучма, як лідер і, як Президент, був вимушений розв'язувати одразу всі проблеми, які ніхто не розв'язував упродовж десятиріч. Але це може бути неефективним з двох причин: уряд розпиляє наявні ресурси та швидко їх вичерпує; крім того, будь-які радикальні перетворення зачіпають певні інтереси, а тому одночасне здійснення таких перетворень по цілому фронту створює главі держави чимало опонентів. Ці два чинники повинні завжди враховуватись новими лідерами при розробці першочергових планів дій. Поряд з цим існує неминучий ефект різкого зростання очікувань одразу всіх верств населення, задовольнити які у повному обсязі неможливо. Це ставить лідера у жорсткі часові межі – він повинен довести свою ефективність раніше, ніж настане можливе масове розчарування. Таким чином, у першу чергу належить здійснювати такі реформи, які: 1) не вимагають великих витрат; 2) створюють більше прихильників, ніж противників режиму; 3) приносять швидкий ефект.

Тому не випадково Президент окреслив свою першочергову дію: відновлення законності, а тільки потім своє бачення суттєвих змін в економічній сфері: бюджетна та грошова реформи, наведення порядку у царині валютного регулювання й зовнішньо економічної діяльності тощо.

При проведенні політичного курсу, забезпеченні стабільності у державі, консолідації нації, територій та регіонів України, було б згубним для президента як неправомірне застосування сили, так і невикористання її у необхідних випадках. В уточненні

оптимальної лінії поведінки у кожній ситуації й полягає політичний талант лідера.

На початку 2000 року мало кому здавалося можливим, що особа яка була полковником ФСБ, про ідеологічні нахили та про особу якого ніхто практично нічого не знав, раптом стане президентом Росії і набуде такої широкої суспільної підтримки. Деякі передбачали нищівного спаду рейтингу В.Путіна. спочатку після виборів, а потім через кілька місяців, коли „народ розбереться”, а ситуація у економіці різко погіршає. Незалежний російський центр РОМИР, ще у квітні 1999 року зробив достатньо сміливий на той час прогноз: росіяни готові бачити своїм президентом представника силових структур і, навіть, дали деякі психологічні характеристики переважаючих політичних лідерів. Після появи на політичній арені В.Путіна, восени 1999 року, РОМИР провів аналіз іміджів російських політичних лідерів і за спеціальною методикою було виведено „ідеального” президента. Виявилось, що постать В.Путіна у той час в більшій мірі відповідала уявленням росіян про ідеального лідера. Рік президентства дав можливість дослідити і проаналізувати стереотипи, що склалися, і динамічні зміни у сприйнятті лідера, які відбулися у масовій свідомості за цей час. Населення не встигає ще зорієнтуватися у програмах та стратегії влади, але поступово формує свою точку зору відносно надій і сподівань, які справдились або ні, емоційно оцінюють постать і діяльність лідера за час, який минув. Зрозуміло, що населення сприймає не реальну постать політика, а насамперед його імідж – певну модель, яка наділяється рядом характеристик та закріплюється у масовій свідомості у вигляді стереотипів.

У лютому-березні 2001 року 81,6% опитаних росіян вважають, що зробили правильний вибір. Тобто більшість тих, хто прийняли участь у виборах, рік по тому не змінили свого відношення до президента [8, с.30].

Хто ж готовий і далі голосувати за В.Путіна? Аналіз, проведений з урахуванням соціально-демографічних характеристик, як стать, вік, рівень доходів, освіта, місце проживання респондентів, дає змогу однозначно стверджувати, що структура електорату президента майже повністю співпадає зі структурою Росії. Такий характер суспільної підтримки у всіх прошарках суспільства є унікальним явищем у російському політичному процесі. І, як вважають російські соціологи, така широка база електорату визначає перетворення політика в національного лідера.

В цілому рівень суспільного задоволення діяльністю В.Путіна в 2000 році залишався високим і достатньо стабільним. Деякі поливання рівня задоволення були пов'язані з подіями або

діями президента, які не отримали однозначних оцінок суспільства. Наприклад, у вересні головною причиною цього динамічного спаду стала ситуація навколо субмарини „Курськ”, коли реакція В.Путіна на аварію спізнилась. Однак, вже у жовтні цей рівень значно піднявся.

Для розуміння соціально-психологічної структури іміджу президента важливим є визначення сприйняття індивідуальних якостей лідера, характеристик, що впливають на поведінку, особливостей керівництва. Більше третини респондентів (37,1%) характеризують стиль керівництва В.Путіна як „офіційно-діловий”. Для сприйняття образу політика це одна з найсильніших характеристик. Інші респонденти (14,6%) визначають його стиль як „невизначений” або „прихований”, тіньовий (10,5%). Це пов’язано з тим, що на момент приходу до влади В.Путін для більшості населення був „чорним ящиком”, людиною, про яку практично не було жодної інформації. 9,6% росіян охарактеризували стиль керівництва президента як „дружелюбний”, а 8% - „демократичним”. Тільки 6% росіян вважають його стиль авторитарним [8, с.31].

Якщо ж говорити про особливості російського президента, то четверта частина опитаних (25,6%) вважають, що найкращою характеристикою В.Путіна являється його діловитість. Отже, у даному випадку ми маємо справу з переносом характеристик, що надаються самій особі президента – на стиль його керівництва. 17,1% росіян характеризують його як людину „обережну”, а 12,5% - „рішучу”. „Виваженим” Путіна вважають 8,2% громадян, 7,6% респондентів – вважають „хитрим”, 5,5% - „справедливим”, 4,5% - „простим”, „жорстким” його вважають лише 4,4% респондентів, 3% - „замкнутим”, 3,1% вважає його „добрим” [8, с.33].

Взагалі проведені дослідження доказують, що рік після виборів президент мав досить великий рівень підтримки з боку електорату. Діяльність глави держави у таких сферах як економіка, державне будівництво та наведення порядку у державі, і, особливо зовнішньополітичні ініціативи отримали задовільне ну оцінку населення.

Якщо говорити про Україну, то найвищий рейтинг на 12 лютого 2003 року був у лідера фракції „Наша Україна” Віктора Ющенка – 22,5% громадян України. Як відмітили експерти Центру економічних і політичних досліджень (УЦЕПД) рівень рейтингу В.Ющенка на протязі двох років не знижувався нижче 22,2% (з грудня 2002 року). Найвищий його рейтинг склав 29,3% - квітень-травень 2002 року.

Минув рік після виборів на яких Віктор Ющенко отримав перемогу. Це був рік певних сподівань і розчарувань. Як свідчать результати опитування, 94% студентів у Києві та 98% у Львові

сподівалися від помаранчевих подій позитивних зрушень . Показовим є те, що попри доволі критичне оцінювання сучасного стану в економіці та соціальній сфері й київські, й львівські студенти не схильні цілковито покладати відповідальність на В.Ющенка, вбачаючи серед чинників погіршення і вплив „інших осіб” і прояв спадку попереднього урядування. У Києві студентів, які вважають, що позитивні зміни, що відбулись в економіці завдяки В.Ющенку склали 17%, у Львові – 15% таких студентів; у соціальній сфері відбулось покращання вважають 16% київських студентів і 8% львівських; 7% киян і 45% львів’ян вважають покращання внутрішньої політики, в чому вбачають заслугу В.Ющенко; у зовнішній політиці цей показник такий: 44% київських і 85% львівських студентів бачать покращання[9, с.42].

Виразним є зв’язок між експектаціями на майбутнє і характером оцінювання сучасності: 87% київських і 92% львівських студентів сподіваються на поліпшення у майбутньому, при цьому студенти склали групу осіб, схильну знімати відповідальність з В.Ющенко.

У Кіровограді 90% опитуваних студентів сподівались на позитивні зміни від президентства В.Ющенка та близько 10% - не чекали жодних змін. Позитивні зміни за їх точкою зору за рік мають таку тенденцію: в економіці – 5%, в соціальній сфері -38%, у внутрішній політиці – 52%, у зовнішній політиці – 70% - все це особиста заслуга Президента. Більшість студентів незважаючи на розчарування, яке виникло після емоційного піднесення під час помаранчевої революції, все ж позитивно відгукуються про діяльність Ющенко. Студенти намагаються пояснювати помилки урядування малим терміном, „добрими намірами” й відсутністю досвіду. Тобто надія і довіра ще є. Адже 80% сподіваються позитивних змін, попри те, що 20% не чекають жодних змін.

В Одесі 73% студентів сподівалися позитивних змін. Щодо оцінок сучасності, тільки у сфері зовнішньої політики респонденти вбачають позитивні зміни, які пов’язують з іменем Президента (68%); натомість в інших сферах суспільного життя відзначаються негативні тенденції. В економіці позитивні зміни відмітили 7% проти 24% негативних змін; в соціальній сфері 6% позитивні зміни, 27% негативні зміни; у внутрішній політиці 8% відмітили позитивні зміни – 17% негативні[9, с.43]. Песимістичні оцінки обтяжуються і скептичним поглядом у майбуття: тільки 58% респондентів сподіваються на краще.

У Севастополі ж тільки 53% опитаних мали позитивні очікування президентства В.Ющенка. Цей відсоток хоч і є загалом незначний порівняно з масштабами довіри політикові в інших регіонах, проти вищий, ніж відсоток осіб, що проголосували за нього на минулих виборах. В економіці позитивні зміни відмітило

тільки 2% респондентів, тоді як 38% вважають ці зміни негативними; у соціальній сфері 3% вважають, що відбулися позитивні зміни, а 49% вважають їх негативними; у внутрішній політиці 21% позитивними вважають зміни – 17% негативними, але у сфері зовнішньої політики цей показник становить 61% респондентів вважають тут зміни на краще. Негативна ж оцінка президентства В.Ющенка в цілому збігається з песимістичним поглядом на майбутнє: на позитивні зміни сподівається тільки 17% респондентів[9, с.43].

І остання група опитаних студентів з Донецька дала такі результати, лише 27% сподівалися позитивних змін. В економіці позитивні зміни відбулися так вважають тільки 4% респондентів, 73% вважають їх негативними, у соціальній сфері 4% вважають зміни позитивними, а 57% негативними, у внутрішній політиці 11% вважають, що відбулися позитивні зміни, 37% вони здаються негативними, у зовнішній політиці 14% позитивні, 17% негативні[9,с.43].

Проте нині так само в майбутнє дивиться тільки 15%. Інші не очікують жодних змін(18%) або вважають, що зміни будуть негативні (67%). Зважаючи на те, що й сучасний стан в економіці, соціальному житті та внутрішній політиці, як ми бачимо, оцінюється загалом негативно, „незмінність ситуації в майбутньому” – це лише евфемізм негативної оцінки. Утім студенти усіх регіонів відмічають позитивні зміни у зовнішній політиці завдяки президентству В.Ющенка.

Отже, можна зробити висновок, що в цілому діяльність політика В.Ющенка серед молоді у всіх регіонах України оцінена як позитивна, він ще не втратив запас довіри і можна його вважати і на сьогодні загальнонаціональним лідером.

Визначаючи умови за яких діяльність лідера може ставати ефективною, не можна не відмітити ще однієї обов'язкової умови ефективності дій загальнонаціонального лідера та його команди – реалізму у здійсненні перетворень, розуміння тих об'єктивних складностей, що їх викликають не лише соціально-економічні або міжнародні умови, а й особливості політичної культури населення – загалом в Україні та в окремих її регіонах.

Спроби здійснення реформ без урахування історичних передумов, існуючої соціально-економічної структури, рівня політичного плюралізму, політичної культури різних верств та груп населення можуть не лише призвести до дискредитації інституцій влади та її носіїв, а й загальмувати розвиток української держави.

Обіймання посади президента є основним, (як нам здається), індикатором загальнонаціонального політичного лідерства, останнє не варто зводити тільки до його інституціональної форми

– президентства. Президент повинен увесь свій час підкріплювати свою неформальну позицію лідера нації, інакше він поступово її втратить разом із вірою громадян, як це трапилося з Леонідом Кравчуком. У деяких випадках президент, який втратив рейтинг довіри у суспільства, невірною вважається лідером нації, в той же час як справжній лідер, що користується підтримкою більшої частини електорату, помилково не вважається таким. Більше того, “велике” лідерство починається не з надбанням президентської посади, а дещо раніше і надалі вимагатиме підкріплення свого формального статусу успішним вирішенням завдань і проблем.

Загалом же, процес загальнонаціонального політичного лідерства уявляється динамічною зміною лідерів. Історія підтвердила, що відповідно до завдань, перед якими стояла країна, вимагалися різні типи лідерства та лідерів. Один лідер виконував своє завдання, і його рейтинг був найвищим. З часом виконання одного загальнонаціонального завдання та висунення іншого, на перший план починає виходити інший лідер, більш здатний до вирішення нових завдань, які постають перед суспільством.

Похідними пунктами політичних технологій суспільства для забезпечення політичного лідерства є особисті властивості політичного лідера. Серед усіх атрибутивних якостей політичного лідера на першому місці, з нашої точки зору, стоять: вміння вести бесіду, спілкуватись з людьми та організувати. Необхідність цих властивостей стане більше зрозумілою, якщо використаємо історичний досвід, який свідчить про перемоги на виборах претендентів, що не мали чіткої програми, а підчас і інформації, були недосвідченими у політиці, як Ф.Рузвельт, Р.Рейган, Ландсбергіс. З іншого боку, політичні діячі могли або не могли реалізувати свої інші властивості тільки виключно в залежності від того – мають вони ці властивості чи ні.

Вміння вести бесіду, говорити та організувати, – тільки у такій послідовності складається онтологічне. Перш ніж організувати, а значить переконувати зробити дещо, необхідно донести до людей ідею і об'єднати нею. Переконати більшість, добитися визнання, щоб щось організувати. Із історії, в тому числі новітньої, відомі численні факти того, що усі без винятку діячі навчались, і досить глибоко, технологіям і психологіям спілкування. Незважаючи на досягнуте становище і вагу, вони на протязі всієї своєї кар'єри, періодично проходили підготовку з ділового спілкування, працювали з десятками агентів, з відомими спеціалістами. Нарешті, загальновідомою в світі практикою є регулярна, багатогодинна робота президентів і прем'єрів з групою спеціалістів напередодні важливої зустрічі, прес-конференції.

Підкреслимо, що комунікативні можливості не є виключно пріоритетними, а пов'язані – з генетичними, генеалогічними особливостями особи, соціального середовища, в якому проходило її становлення.

Базовими для лідера є також організаторські якості, на будь-якому стані технології політичного лідерства, діяч, для того щоб отримати перемогу, повинен мати певні організаторські навички та вміння. Отримати перемогу в політиці, обійти конкурентів, досягнути переваги під час виборів, добитися впровадження своєї лінії політики в державі, партії або регіоні, самостійно неможливо. Об'єктивно судячи, суспільство, партія, клас, угруповання зацікавлені у конкретному лідері і поповнюють його конкретними кадрами.

Першими з організаторських якостей – є вміння сформувати свою команду. Виходячи з світового досвіду, можна сказати, що, як правило, в організації команди і складається перший крок до успіху політичного діяча. Подоба такої команди існувала у багатьох політичних діячів минулого, однак найбільш відомою є виборча команда, яка згуртувалася навколо самого молодого претендента на посаду президента США – Джона Кеннеді.

Як показує практика, президенти рідко приймають рішення одноособово. Вони діють разом з помічниками, та мало що могли б зробити без явної підтримки з боку цілих груп людей. Тому одним із критеріїв сучасного політичного лідерства є оцінка здібностей лідера утворювати команду і керувати нею. У комплектуванні команди важливу роль для політика відіграє вміння розбиратися в людях, тобто соціально-психологічні навички, нетерпимість до улеслювачів та догідників. Дуже важливо також визначити ціль, завдання, ключові напрямки діяльності та організувати у відповідності з цим діяльність команди.

Проте лідер сам визначає стиль і технологію взаємовідносин з існуючими колегіальними структурами, пресою тощо.

Третьою важливою властивістю лідера, без якої лідер не відбувається і не має змоги успішно діяти, – це акумулятивність. Вміння накопичувати, розуміти і виражати інтереси та сподівання людей є невід'ємним атрибутом політика.

Можна ще назвати не менше двох умов ефективної діяльності в сфері політики. Перший з них - широка культура, ерудиція, енциклопедичність, які тільки і дають можливість як накопичувати інформацію, так і політичний досвід.

По-друге, акумулювати та адекватно виражати панівні ідеї та проблеми політичний лідер може за умов отримання регулярної та правдивої інформації.

Ще однією суттєвою властивістю політичного лідера є інноваційність. Головною відмінною рисою інноваційності, спробним каменем її є тотожність інновації конкретним, центральним проблемам суспільства, тобто збіжність радикальної ідеї політичним тенденціям, інтересам людей. Це і має в ідеалі наближувати лідера до маси, якою він управляє. Тут необхідно відмітити, що всі дані властивості мають належати лідеру, який прийшов до влади шляхом прямих виборів.

В залежності від того, яку роль відіграє лідер, зробимо спробу визначити типи діяльності лідера. По-перше, лідери, розглядають та аналізують проблеми, які стоять на порядку денному; по-друге, лідери виробляють рішення цих проблем; по-третє, рішення проблеми, яке вони знайшли, стає офіційним; в-четвертих, вони "продають" ці рішення суспільним групам. Кожний з цих видів діяльності припускає різноманітні особистісні властивості (якості).

При аналізі проблем лідер повинен відрізнити, яка, та або інша проблема, є більш важлива на даному етапі. Тут необхідно володіти витримкою, вмінням не робити поквапливих висновків, особливо при недостатності інформації.

Процес прийняття рішень дуже складний і включає в себе багато операцій. Лідери повинні виважити альтернативи, передбачити виходи із становища, яке склалося, визначити ступінь ризику. Звичайно, їм допомагають вибрані ними радники, котрі завчасно ознайомились з проблемами і будуть підказувати рішення. Але лідер не повинен повністю залежати від їх порад, він повинен визначити цінність їх пропозицій і взяти про підвалини, на яких ці поради сформульовані. Таким чином лідер може визначити, наскільки правильні їх рішення. На перших двох етапах головна властивість, яка є необхідною для лідера, це інтелект.

На наступних етапах лідер повинен бути готовим зупинити в будь-який момент аналіз альтернатив і вибрати одну з пропозицій. Рішення не повинні прийматись дуже швидко, поки проблема ще адекватно не проаналізована, але й не повинні дуже довго відкладатися: дії слід приймати з урахуванням даної проблеми. Інші проблеми також необхідно аналізувати. Не усі проблеми однаково невідкладні, і наявність високої інтелектуальної особи (лідера) потрібна в той час, коли рішення має бути прийнятим. Але прийняття рішень є не лише проявом інтелекту, але й проявом сили, певної сміливості.

Лідер повинен мати емоційні здібності проводити дискусію та займати позицію. Він це робить, якщо має сильне бажання досягти результату. Мотивація до результату, це, мабуть, в даному випадку головна з властивостей, яка йому потрібна.

Суспільне життя не може ефективно розвиватись без передбачення майбутнього, без прогнозування. Практика підтверджує, що чим вищий рівень прогнозування, тим результативніше управління. Для правильного політичного управління мати науково обґрунтований прогноз - значить бачити хід розвитку політичних подій.

Прогнозування – це певні уявлення про майбутнє. Воно постає як різновид інтелектуальної діяльності людини, однією з функцій людської свідомості. Основна причина, яка може спонукати особу займатись прогнозуванням, полягає в тому, що існують явища майбутнього, які вона не знає, але це майбутнє має важливе значення для прийняття рішень, що приймаються нею сьогодні.

Зараз головне питання для нас – це майбутнє України. Але воно дуже непевне, це дає можливість випростатись енергії та ініціативі людей. Для того, щоби подолати непевність, люди розробляють програми. І тільки завдяки прогнозам суб'єкт управління вже сьогодні має визначити, яка з програм приведе до стабілізації суспільства і економіки, тобто є найбільш оптимальною.

Складний характер політичного розвитку робить особливо актуальним необхідність прогностичних розробок з метою виявлення, з одного боку, перспективних політичних проблем та оптимальних шляхів їх вирішення в інтересах ефективності управління політичними процесами, а з іншого - передбачення політичних подій, як бажаних, так і небажаних. Для прогнозування політичних процесів важливе значення має розуміння політичної ситуації, тобто сукупності факторів та обставин, які визначаються і станом відносин різних політичних сил – політичних партій, соціальних груп, політичних та суспільних рухів, та умов, за яких здійснюється процес їх взаємодії.

Політичний лідер сьогодні має бути пронизливим та вміти розраховувати свої дії. Широке використання можливостей, які надає політичне прогнозування, дозволяє політичному лідеру ефективно вирішувати політичні проблеми, які перед ним виникають.

Здібності керівництва тієї чи іншої держави вирішувати завдання, з якими доводиться стикатись, – це один з аспектів більш загальної проблеми, яка стоїть перед першим-ліпшим суспільством і полягає у встановленні рівноваги між вимогами системи та необхідністю розвивати творчу ініціативу. В системі завжди видно яка-небудь прийнятність, установлений порядок, на ґрунті якого вона діє. Вона (система) віддзеркалює визнання того факту, що суспільство повинно асимілювати і використовувати навіть посередності. Творча ж ініціатива – це рушійна сила

зростання, це здібність виходити за межі, які здаються само собою зрозумілими. Стійкість суспільства залежить від вміння розбудови системи, яка дозволяє йому механічно реагувати на “звичайні” проблеми і з максимальним результатом використовувати ресурси. Велич суспільства – це результат його готовності будувати нові можливості, які виходять за межі звичайного. Без системи кожна проблема стає особливим випадком; без творчої ініціативи суспільство приречене до стагнації; воно може втратити здібності пристосування до нових обставин або висування нових цілей.

Досвід народу складається з результатів їх повсякденної діяльності. Вміння управляти означає відмову від вузьких меж звичайної рутини; воно передбачає готовність визначити мету, яка, ймовірно, лише невиразно усвідомлюється більшістю. Суспільство навчається тільки завдяки досвіду, воно починає “думати” тільки тоді, коли діяти вже пізно. Державний діяч повинен діяти таким чином, щоб його ініціатива здавалась цим недостатнім досвідом, а його прагнення – являються “істиною”. Він повинен знищити розрив між досвідом суспільства та своєю проникливістю, між традицією та майбутнім.

При вирішенні цього завдання можливості державного діяча обмежені, так як між засобом дії бюрократичного апарату та засобом дій вмілого політичного лідера існує неминуха суперечність. Злагоджено діюча бюрократична машина утворює ілюзію, що вона управляє сама; вона прагне звести всі проблеми до власне управлінських рішень. Головна рушійна сила бюрократії – це прагнення до безпеки; вона надає перевагу шляху мінімального ризику. Тому бюрократія має тенденцію перебільшувати технічну складність проблеми та намагається звести до мінімуму значення оцінок та вибору стратегії. Так технічні проблеми піддаються “об’єктивному” аналізу, а в питаннях стратегії або теорії надто багато елементів ймовірності. Адміністративний апарат має пристрасть до статус-кво, якими б засобами він не був досягнутий. Якщо не відбувається катастрофа, статус-кво залишається переважною ціллю в силу звички. Ніякі “об’єктивні” критерії не можуть довести, що зміна курсу дасть кращі результати. Бюрократія схильна відмовлятися від здійснення більш рішучих курсів, які вона називає “непевними”, “ризиковими” або ще якими-небудь термінами, які свідчать про те, що вона віддає перевагу не рішучим діям, а підтримці рівноваги. Не випадково, що більшість державних політичних діячів натикались у своїх міністерствах іноземних справ на опір “експертів”, бо майже завжди точка зору залишалась недосяжною розумінню тих, хто дбав, головним чином, про спокій та мінімальний ризик.

Суспільство (як система) знаходить життєдайну силу завдяки своїй здібності встановлювати рівновагу між вимогами самої системи і необхідністю розвитку творчої ініціативи.

Структура більшості систем стає настільки складною, що якщо ви захочете навчитися управляти нею, у вас залишиться замало енергії для того, щоби задуматись над її сутністю.

Найвища точка бюрократизації – це коли власні проблеми урядового апарату наближаються за своєю складністю до тих політичних проблем, якими він і повинен займатись – стан, який існує у багатьох сферах життя.

Таким чином, в момент, коли здатність мислити теоретично набула небувалого значення, технічні проблеми керівництва стали настільки складними, що поглинають цілком усю увагу політичного лідера. Сильна керуюча група з'являється тоді, коли властивості керівника, які він використовує при їх просуванні по службовій шабліні, наближаються саме до тих властивостей, котрі необхідні для загального дієвого керівництва. Але структура сучасного суспільства заважає цьому. Мистецтво, яким треба володіти, щоб досягти значного становища у великому адміністративному апараті – це в основному мистецтво маневрувати; це – здатність пристосовуватись до існуючих норм та досягати кращих результатів в даних рамках.

Але для того, щоб по-справжньому керувати, першочергово потрібні творчі здібності – керівник, насамперед, повинен зуміти створити рамки, в яких потім буде діяти його апарат. Отож характер мислення керівника, який склався у період його просування по службовій шабліні, може стати перешкодою, коли найвище становище вже досягнуте. Бюрократія нагороджує за вміння пристосовуватись до рівноваги. Від керівництва ж потрібна тільки здатність оживити організацію та відвернути прагнення до рівноваги як самоціль. Адже спонукальним стимулом бюрократичної організації є спеціальні навички та знання, які націлені на статус-кво. Для справжнього ж керівництва обов'язкові розмах та проникливість, які, у свою чергу, можуть не визнаватись більш низькими інстанціями через відносно вузькі рамки масштабів завдання останніх.

Справжнім лідером стає той політик, який здатний вийти за рамки сьогоденної рутини і підняти над вузькими інтересами апарату управління. Якщо говорити про підготовку нашого керівництва за радянських часів, то важливо відмітити, що багато уваги приділялось взаємозв'язку між політичними, воєнними, психологічними та економічними факторами, тверде прагнення знайти теоретичну основу для політичних дій і упирання на необхідність стати господарем становища, застосовуючи гнучку тактику і орієнтир на певну ціль.

За природою соціальних інститутів, демократична держава не може проводити свою політику так хитро, змінювати свій курс так швидко або готувати свої кроки так приховано, як це робить диктатура.

Обдарований лідер здатний відчувати простір до маневру й навіть здатність для інноваційної творчості у контексті, який виявився б перешкодою для інших, хоч би і знаходився у тій же самій позиції. Більше того, обдарований лідер здатний усвідомлювати своє власне оточення, перетворюючи ситуацію, яка виникла на його шляху як гальмо, в ситуацію, яка дає йому можливість творити та оновлювати дійсність.

За думкою Уоррена Бенніса, одним із обов'язків лідера є, по мірі того як викристалізуються його власні задуми, допомога членам суспільства або групі реалізовувати їх власні задуми. “Справжні лідери завжди наполегливі та впertі. Їм просто необхідні вміння пробуджувати у людях уяву, розкутість у думках” [10, с. 9].

У. Бенніс пропонує десять заповідей, яких повинен додержуватись лідер для того, щоб уникнути поразки та сильних потрясінь:

- будьте гранично чесні, коли вербуєте собі соратників, поповнюючи ряди своїх прибічників;
- захистіть себе від фанатиків;
- забезпечте собі підтримку серед людей, які думають так як ви, незалежно від того, чи будете ви залучати їх на свій бік чи ні;
- будь-які зміни повинні базуватись на концептуальній основі і ніколи не опускайтесь до змін тільки у риторичі;
- не дозволяйте тим, хто опирається змінам, присвоїти собі право на основоположні принципи;
- необхідно знати середовище, в якому треба проводити "бойові дії";
- потрібно знати, розуміти, оцінити фактори організаційного середовища;
- уникайте шоку майбутнього.

Коли лідер занадто затягнутий у планування, занадто спрямований у майбутнє, він часто забуває минуле та зневажає сучасне.

При виборі певного лідера на президентську посаду роль персонального фактора в політиці зростає і не поступається, а частіше перебиває вплив партійної приналежності. Зокрема в Україні перший Президент Леонід Кравчук не був представником якоїсь політичної партії, що зареєстрована на території України. На той час не бути в політичній партії було одним з вирішальних факторів для висунання своєї кандидатури на президентський пост. Як нам здається, одним з головних факторів, який грав роль при обранні Кравчука на посаду президента, було бажання

електорату залишити все так як було, "тобто розвинутий соціалізм", але при ринковій економіці. Адже не секрет, що заяви Верховної Ради про те, що в Україні достатньо своїх ресурсів, в тому числі корисних копалин, щоби визволитись від Радянської імперії, дали поштовх при обранні Леоніда Кравчук Президентом, і підтвердження рішення Верховної Ради Україна незалежності України. Він був своєрідним гарантом демократичних змін.

Треба відмітити, що сама система президентства є настільки новою для політичних інститутів України, в тому числі і концептуально новою, що з'явилися протиріччя між законодавчою та виконавчою владою.

Деякі Укази Президента гальмувались Верховною Радою України і не ратифікувались. Відсутність на той час Конституції (нової) негативно вплинуло на діяльність лідера держави.

На прийняття нової Конституції було покладено багато надій. На сьогодні статус Президента значно краще, бо його дії захищає Конституція, і все ж деякі суперечності між Верховною Радою України і Президентом ще існують.

Зробимо спробу з'ясувати положення обох претендентів на посаду Президента. Згідно з офіційними даними центральної Виборчої Комісії, за Леоніда Кучму голосувало 1401630 або 52,14 відсотків виборців, а за Леоніда Кравчука 12111603 або 45,06 відсотків виборців, Не можна стверджувати, що незважаючи на поразку, Л.Кравчук не був діючою політичною постаттю у державі. За його спиною стоять 9 мільйонів голосів, які підтримали його передвиборчу платформу у першому турі і 12,1 мільйонів - у другому. Необхідно врахувати ще й те, що вибраний Президент отримав тільки третю частину голосів виборців. А Кравчука в 1991 році підтримав кожен другий з трьох громадян України [11,с. 54]. Ця різниця була б дуже важливою, якби Кравчук і до наступних виборів мав такий же високий рейтинг. Але в політиці легше здобути перемогу, ніж мати надію на довгу пам'ять виборців.

Але сам факт зміни у керма влади Л. Кравчука, вважається першим кроком до демократії. Тільки час може підтвердити це положення.

З точки зору спеціалістів, не дивлячись на намагання використати різноманітні стратегії розвитку України, неодноразові зміни курсу внутрішньої політики, спроби приймати випадкові рішення, і при цьому роль самого суспільства, заради якого відбувалися всі зміни, залишається, як і в часи реального соціалізму, пасивною, тобто воно виступає в ролі об'єкта.

Можна констатувати, що саморегулювання відсутнє; політичні рішення найменш здібні нормалізувати економіку. Накопичено достатньо даних, щоб сказати: наше суспільство, соціально - політична сфера, наше буття в цілому є практично некерованими. Вони настільки спалюжені, дезорганізовані, деструктуровані, що не сприймають спроб їх урегулювати.

В складній політичній й економічній ситуації суттєво зростає роль загальнодержавного лідера. Він має реальну, конституційну (легітимну) владу, довіру з боку свого електорату (бо його обирає весь народ України), від його професіоналізму та особистих якостей залежить доля цілої держави. Тут виявляється просто необхідним довести своє вміння управляти як на мікро так і на макрорівні. Без цього політичний лідер потрапляє у дуже складне становище і дуже швидко перестає існувати як Лідер.

Політик може вважатися піднесеним до рангу національного лідера тільки в тому випадку, якщо він має підтримку виборців більшості регіонів. Важко припустити, що в дійсності загальнонаціональний лідер насправді може користуватися підтримкою всього дорослого населення країни. Підставу для такого ствердження дає той факт, що існувала велика регіональна розбіжність в очікуваннях електорату України, коли громадяни Заходу України голосували за одного лідера, а Сходу – за іншого, керуючись протилежними очікуваннями.

Кожне лідерство певного лідера повинно розглядатися як неповторний, конкретний процес, який складається із взаємодії факторів формування лідерства, що мають так само неповторний зміст, утверджений не тільки історично, але й ситуаційно сформованими передумовами. Дуже близькими до такого визначення процесу лідерства є тлумачення лідерства як результату взаємодії різноспрямованих тенденцій, однак і зміст самих тенденцій можна розкрити як теоретичне вираження реально діючих у певному напрямку. Одного або кількох факторів. Таким чином, можна зробити висновок, що процес загальнонаціонального політичного лідерства зумовлюється наявністю значущих факторів, які можуть бути відокремленими в дослідженні певних випадків лідерства, зміст процесу безпосередньо залежить від змісту факторів, які формують лідерство, і може характеризуватися певними механізмами взаємодії факторів формування лідерства. Тому розгляд лідерства як процесу не повинен бути повністю абстрагованим від його змісту, а звідси, і від змісту факторів формування лідерства. Інакше процес лідерства уявлятиметься чимось невизначеним, беззмістовним.

Процес загальнонаціонального політичного лідерства можна розглядати як циркуляцію та обмін у соціально політичній сфері суспільства ресурсів агентів лідерства на реалізацію лідером їхніх

інтересів. Так, еліти підтримують лідера своїми ресурсами (грошима, або партійною підтримкою) в обмін на прийняття лідером певних рішень, які їм потрібні для вирішення власних завдань. Інші підтримують лідера під час виборів, а він має прийняти рішення, направлене на підвищення їх життєвого рівня тощо. Взагалі останні вибори показали складні схеми циркуляції ресурсів та інтересів.

Можна навіть сказати, що ситуація, яка склалась в Україні, дає багато можливостей проявити усі якості, необхідні для політичного лідера.

Але треба мати на увазі, що на лідера і його діяльність впливають багато факторів: політичні переконання, стиль керівництва, мотиви, які заохочують особу прагнути положення лідера, засіб приходу до влади (вибори чи переворот), законодавство, яке закріплює його провідний стан у суспільстві та державі, відносини між ним та опозицією, вимоги самого суспільства та рівень довіри.

Література

1. Плеханов Г.В. К вопросу о роли личности в истории// Избранные философские произведения. В 5-ти томах. -М.:Гос. изд-во полит. лит-ры, 1956, Т.2.-394с.
2. Кейзеров Н.М. Власть и авторитет. Критика буржуазных теорий. - М.; "Юрид. лит-ра", 1973. - 26 с.
3. Савельев В.А. Капитолий США: прошлое и настоящее.- М.: Мысль, 1989.- 300с.
4. Амелин В.Н. Власть как общественное явление //Социально-политические науки, 1991, № 2.-С. 3-15.
5. Гринштейн Ф. Личность и политика //Социально-политические науки. 1991, № 10. - С.67-74.
6. Ольшанский Д.В. Б.Н. Ельцин на фоне Массового сознания /политико-психологический портрет/ // Психологический журнал, 1992. Т.13, №4.-С.45-57.
7. Зущик Ю., Кривошеєнко О., Яблонський В. Фігури. Політичне лідерство в сучасній Україні. – К., “Альтерпрес”, - 1999. – 274 с.
8. Башкирова Е.Н., Лайдинен Н.В. Президент : феномен общественной поддержки.// Социс, 2003, №3.- С.29-36.
9. Бутанський В. Результати й перспективи президентства Віктора Ющенка: соціологічне дослідження // Віче, 2005,№11- с.40-43.
10. Беннис У. Почему лидеры не могут руководить? //США: экономика, политика, идеология, 1991, № 5-6.-С.7-15.

11. Кремень В., Базовкін С., Міщенко М. Соціально-політична ситуація в Україні: стан і тенденції розвитку сер. 1993 року // Політологічні читання, 1994, № 1.- С.22-74.